

Lastništvo gozdov v zgodovinski perspektivi in škodljive posledice drobljenja zemljiške posesti

Forest Ownership from the Historical Perspective and Harmful Consequences of Land Estate Partitioning

Mitja CIMPERŠEK¹

Izveček:

Cimperšek, M.: Lastništvo gozdov v zgodovinski perspektivi in škodljive posledice drobljenja zemljiške posesti. *Gozdarski vestnik*, 74/2016, št. 3. V slovenščini z izvečkom v angleščini, cit. lit. 32. Prevod Breda Misja, jezikovni pregled slovenskega besedila Marjetka Šivic.

Pripravek prikazuje razvoj lastništva in drobljenja gozdne posesti skozi zgodovino. Prikaže tudi njene posledice za narodno gospodarstvo.

Ključne besede: gozdovi, lastništvo, zasebni gozdovi, razdrobljenost, Slovenija

Abstract:

Cimperšek, M.: Forest Ownership from the Historical Perspective and Harmful Consequences of Land Estate Partitioning. *Gozdarski vestnik (Professional Journal of Forestry)*, 74/2016, vol. 3. In Slovenian, abstract in English, lit. quot. 32. Translated by Breda Misja, proofreading of the Slovenian text Marjetka Šivic.

The article depicts the development of ownership and partitioning of forest property through the history. It also shows its consequences for national economy.

Key words: forests, ownership, private forests, partition, Slovenia

1 UVOD

Inštitut zasebnega lastništva je za gozdarstvo pomembna ekonomska, politična in strokovna kategorija, ki v mnogočem usmerja ravnanje z gozdovi. Lastninska pravica je uvrščena med temeljne človekove pravice, tudi 33. člen naše Ustave zagotavlja pravico do zasebne lastnine in dedovanja. Lastništvo je lahko: zasebno, državno, mestno, občinsko, cerkveno, korporacijsko in različnih ustanov ter skupnosti. Zasebniki so lahko eno- ali večlastniški (solastniški), kmečki, nekmečki ali mešani. Po dejavnosti razlikujemo mešane kmetijsko-gozdarske ali čiste gozdarske obrate. Po drugi svetovni vojni se povečuje število premoženjskih ali ljubiteljskih lastnikov gozdov, ki imajo gozdove samo zaradi želje po posedovanju dela narave.

Strukturo zasebne posesti prikazujemo najpogosteje po velikostnih kategorijah, ki odločajo o pomenu, željah, potrebah in odvisnosti lastnika od gozda. Prvotno so bili gozdovi nepogrešljiv del kmečkih domačij (hub). V gozdovih so se lastniki oskrbovali z lesom za bivališča, orodje, opremo, kuho in toploto, s steljo, vejnikom, plodovi in

zelišči, v njih so se pasle domače živali. Še ne tako davno so bili gozdovi za kmetovalce banka in rezerva za slabe dogodke, z dohodki od prodanega lesa so posodobili kmetijski del gospodarstva. Dandanes, ko je več kot 55 % lastnikov gozdov neketov in ko je les razvrednoten, nekdanje ugodnosti in prednosti za večino lastnikov nimajo več take veljave, zato se lastniki odtujujejo gozdovom. To se ne opaža samo v pomankljivi skrbi in ravnanju z njimi, temveč tudi v drugačnem razumevanju nekoč zveličavnih postulatov in prakse, kot so: trajnost, etat, gojenje, vrednostna proizvodnja ipd.

V grobem razlikujemo velikostno in prostorsko razdrobljenost:

- prva daje predstavo o velikosti posameznih kosov zemljišča ali posesti,
- druga pa nas informira o razporeditvi posameznih kosov posestva v prostoru oziroma kaže na strnjenost posesti.

Stanje in trende lastniške razdrobljenosti dojamemo lažje, če poznamo zgodovinsko-geo-

¹ Mag. M. C. univ. dipl. inž. gozd. Zalog pri Moravčah 8, 1251 Moravče

Program razvoja slovenskih gozdov (1996) navaja naslednjo tipologijo posesti:

	Površina gozda	% lastnikov	% delež površine
– zelo majhna	do 1 ha	55	10
– majhna	1–5	4	32
– srednja	5–20	10	29
– velika	več kot 20	1	15

grafsko, družbeno-politično in pravno genezo drobljenja zemljišč.

Lega Slovenije med Alpami, Panonijo, dinarsko-kraškimi svetom in sredozemskim svetom, na stičišču štirih civilizacijskih krogov – romanskega, slovanskega, úgrofinskega in germanskega sveta – je s pokrajinsko pestrostjo, zemljepisno razkosačnostjo in gospodarsko samozadostnostjo silila ljudi v partikularizem in ločevanje. K razkropljenemu stanju je svoje dodal tudi razgiban relief. Goratost je členila prostor v številne manjše pokrajinske enote, ki so, ločene s hribovji in gorskimi verigami, nedvomno determinanta, ki ni prispevala h kulturni istovetnosti in skupni lojalnosti.

Slovinci smo kratko potegnili že po razkroju Karantanije, leta 1077, ko so kotline in gorski grebeni razmejili Slovence v štiri dežele: Koroško, Štajersko, Kranjsko in Gradiščansko-Goriško, v katerih so naši predniki živeli brez tesnejših medsebojnih stikov in brez enotne narodne zavesti. Geografska raznolikost in razkosačnost sta razloga, zaradi katerih smo ostali skoraj poldrugo tisočletje nesamostojni, podložniki in hlapci. To je Avstrijcem, Madžarom, Italjanom in Hrvatom omogočalo, da so si že od srednjega veka naprej nasilno prilastili dele našega nacionalnega ozemlja.

2 ZGODOVINSKI POTEK INDIVIDUALIZACIJE POSESTI

Nekoč je bilo gozdov v obilju, bili so svobodna dobrina in vsakomur na voljo, tako pri izbiri dreves, kot pri paši domačih živali, pridobivanju stelje in vejnika, lovu in nabiranju plodov, semen ter zelišč. Tisočletja je bila raba gozdov primarna, medtem ko je bila lastnina drugotna. V 9. stoletju je frankovski osvajalec Karel Veliki na temelju rimskega prava nasilno prilastil naše ozemlje z vsemi gozdovi in tam živečimi predniki. Nastopil

je fevdalizem – za večino tam živečih – krivičen družbenopolitični sistem. Zato ne preseneča, da je francoski politik in filozof Pierre-Joseph Proudhon (1982) gozdove, ki so bili takrat pridobljeni brez vloženega dela ali denarja, brutalno označil za tatvino. Po osamosvojitvi smo z zakonom o denacionalizaciji nerazumno vrnili nemalo takih gozdov.

Vladarji so ob naravnem gospodarstvu podeljevali posesti v fevd, t. j. v upravo svojemu podložnemu in zvestemu plemstvu ter visokim cerkvenim dostojanstvenikom, kasneje pa tudi v zakup ali zastavo. Na podlagi takih daritev so nastala obsežna teritorialna zemljiška gospostva, ki so celo tisočletje izrabljala lastnino nad zemljišči in gozdovi, da so lahko izkoriščala in zlorabljala podložnike. Gosposka je podložnikom po hubnem sistemu dodeljevala zemljo v uživanje oziroma hasnovanje. Zaradi naporenega in nevarnega krčenja gozdov je do novega veka prevladovala skupna raba zemljišč. V tistem času gozdovi niso imeli nobene vrednosti, služili so kot rezervni prostor za pridelavo hrane, pridobivanje lesa za nastambe, kurjavo, pašo, steljo idr. infrastrukturo.

V neposredni bližini naselbin so fevdalni lastniki izločili gozdove in pašnike v skupno uživanje. S takimi zemljišči so zemljiški gospodje soupravljali ali pa so jih proti plačilu manjših dajatev prepustili vaščanom. Že zgodaj so izkrčili tudi gozdove v visokogorskih predelih za planinsko pašo. Za kolektivno lastnino se je izoblikovalo posebno srenjsko ali sosesko pravo, ki je nastalo na večah in so ga zapisovali v pravna napotila (*Weistümer*). Zaradi povečanega števila vaščanov in živine so na srenjskih zemljiščih pogosto nastajali spori med soseskami. Na krasu so se iz antičnih časov ohranile posebne pravice in obveznosti solastnikov, ki so bile predmet posebnega jusarskega in kolonatskega prava.

V začetku fevdalizma gozdov niso šteli za posebno dobrino, prej za kulturno oviro. Ko pa je začelo zmanjkovati lesa okrog železarskih središč in večjih mest, je les postal ekonomsko zanimiv. Fevdalna gosposka je začela podložnikom omejevati pravice do rabe gozdov, in sicer najprej zaradi lova, nato pa tudi zaradi pohlepa po večjih dohodkih. Tako se je začel dolgotrajni boj za pravico rabe gozdov. Postopoma je rimsko pravo s servituti zamenjalo prvotno kmečko pravo in omejilo rabo gozdov za lastno porabo. Na območjih, ker je bilo prebivlastvo zelo prizadeto zaradi turških vpadov (snežniško in hasberško gospostvo), so kmetje dobili pravico do izkoriščanja gozdov tudi za prodajo.

O začetkih boja za ohranitev nekdanjih pravic priča nenavadna pogodba o rabi gozdov v Angliji – t. i. **Listina o gozdovih**, ki je bila leta 1225 priključena znameniti Magni carti – predhodnici Splošne deklaracije o človekovih pravicah, s katero so angleški podložniki dobili pravico do uživanja skupne lastnine (*commons*), v kateri so lahko pasli živino, uporabljali vodo in se oskrbovali z drvni za ogrevanje. Listina o gozdovih je 800 let stara ustavna zaveza o svoboščinah in omejeni zasebni lastnini (wikipedia). Kljub dolgi demokratični tradiciji pa so Angleži za pašnike izkrčili večino svojih gozdov, tako da so v 19. stoletju imeli komaj 4,4 % gozdatost (Rackham, 2003).

Drobljenje zemljiške posesti se je začelo že v srednjem veku, ko so si dediči neuradno razdelili kmetijo. V 16. stoletju so fevdalci ponujali podložnikom hube v zakup. To so bile t. i. kupne kmetije, ki so bile sicer dedne, vendar jih kmet ni nikdar odkupil; bolj svoboden je bil samo zakup vinogradov po gorskem pravu. Z aglomeracijo prebivalstva se je razmahnila delitev zemljišč; začela se je v srenjskih gozdovih in pašnikih. Mnogi kmečki sinovi, ki so ostali brez zemlje, so si od vaške skupnosti in fevdalnega gospoda izprosili dovoljenje za prilastitev dela gmajne ali pa so v oddaljenih krajih brez dovoljenja izkrčili del gozda in si uredili bivališče z zemljo ali brez nje.

Pred letom 1700 so bili redki podložniki, ki so imeli v posesti gozdove, tudi delitev kmetij ali hub so takrat dovoljevali samo izjemoma. Še preden so kmetijska zemljišča postala zasebna lastnina, so bila zasebna last posamezna plodo-

nosna drevesa, četudi so stala na zemljišču, ki je bilo last gosposke ali srenje (Radkau, 2012). Ta posebna oblika služnosti je bila pri nas znana na Goriškem. Ob koncu 17. stoletja je marsikje nastala prenaseljenost, zato so zemljiško posest prikrito delili na več delov. Vendar prevzemniki niso bili lastniki, temveč samo uporabniki. Deljivost kmetij se je konec 18. stoletja večala tudi zato, ker so se kmečki sinovi s prevzemom kmetij reševali pred dolgotrajno vojaško obveznostjo. Med Bovčani je bila celo razširjena navada, da je oče razdelil zemljo med vse otroke (Kos, 1965). Na Pivškem so se kmetije delile, ker so lahko vsi lastniki kmetij brez omejitev sekali in prodajali les iz snežniških gozdov, kar jim je omogočal količinsko neopredeljen vpis v deželno desko (Kačičnik, 2004). Pri nedeljivosti gospodarsko zaokroženega obrata so dedovanje reševali z odpravninami. Načelo nedeljivosti izraža slovenski rek: „*Hiša razdeljena pade, kakor zapuščena.*“ V srednjem veku so nezakonske otroke diskriminirali z zapovedjo: »*Kdor je brez zemlje, se ne sme poročiti.*«

V drugi polovici 18. stoletja sta si prosvetljena vladarja Marija Terezija in njen sin Jožef II. prizadevala ohraniti grunte in zagotoviti kmečko dedno nasledstvo; namesto začasnega (zakupnega) prava, naj bi uvedli dedno pravo. Gospodarski razlogi so bili v prid velikih kmetij, demografski pa za drobitev posesti. Medtem ko so kmetijska zemljišča lahko prehajala iz graščinskih (dominikalnih) rok v kmečke, se je s privatizacijo gozdov zatikalo. Zasebno lastništvo nad zemljišči se je snovalo postopoma; kmetje so postali večinski lastniki gozdov šele v novi dobi, večinoma med letoma 1870 in 1880, najprej z delitvijo skupnih gmajn, večinoma pa z zemljiško odvezo.

2.1 Odprava gmajn

Gmajne ali soseske so bile ostanek nekdanjih skupnih zemljišč, ki so jih kot skupnosti uporabljali prebivalci ene ali več vasi. Marsikje se je tako zabil status služnostnega zemljišča, da so veljala za občinsko premoženje. Take gmajne so prevladovala na Krasu in so jih med prvimi pogozdili s črnim borom. Med skupnimi zemljišči so prevladovala tudi planinske pašne površine. Kolektivna raba skupnih zemljišč se je večinoma

Karta 1: Nesmiselna in škodljiva razdelitev srenjskega pašnika Mlake-Blato v k. o. Radomlje v Občini Domžale. Kljub rodovitnemu rastišču ozke in dolge parcelе lastnikom ne prinašajo nobenih koristi.

povsod izkazala za uničujočo, kajti v duhu Hardinove (1968) tragedije srenjskih zemljišč je želja po maksimiranju osebnih koristi neizbežno privedla do uničenja naravnega vira.

Množično posedovanje in drobljenje gozdov se je začelo z odpravo srenj v 18. stoletju. Zaradi skromne donosnosti in širjenja kužnih boleznij Marija Terezija z začasnim gozdnim redom (*Interimswaldordnung*) leta 1745 naročila razdelitev skupnih gozdov in skupnih planin. Leta 1767 je ponovno opozorila na potrebo po izboljšanju srenjskih pašnikov, leto kasneje pa je patent prinesel zahtevo po njihovi razdelitvi. Od razdelitve so bili izvzeti gozdni, močvirni in hriboviti predeli

Karta 2: Jermenaste gozdne parcelе v k. o. Poljčane sežejo na zelo strmem severnem pobočju Boča od nadm. viš. okoli 340 m do vrha Boča, 978 m. Nekateri trakovi so široki samo nekaj metrov in več sto metrov dolgi ter zaradi nedoločljivih mej že sto in več let brez sečenj.

ter pašniki, kjer bi bil delež na posameznika manjši od 1/16 orala. Leta 1769 so začeli za podložniško posest uvajati zemljiške knjige. Vzporedno s predpisi o razdelitvi srenjskih pašnikov je cesarica izdala vrsto uredb o razdelitvi srenjskih gozdov. To so bili večinoma pašniki, porasli z redkim drevjem in so bolj kot na gozdove spominjali na parke. Toda nesmotrno deljenje srenjskih gozdov je povzročilo še večje pustošenje gozdov, zato so leta 1828 z dvornim dekretom razdeljevanje prepovedali in leta 1849 uzakonili začasni red na skupnih zemljiščih.

2.2 Razkroj hubnega sistema

V času Marije Terezije skoraj nikjer ni bilo več celih hub, pač pa se je povečevalo število kajzarjev in gostačev, slednji so bili celo brez zemlje. Na Kranjskem in Goriškem je bilo z odlokom dvorne pisarne leta 1807 prepovedano razkosavanje kmetij brez privolitve zemljiških gospodov, kresije ali deželne vlade. V obdobju francoske zasedbe (1809–1813) je bil na ozemlju Ilirskih provinc (Kranjska, Goriška, Istra, Dalmacija, del Koroške) uveljavljen Napoleonov državljanski zakonikom (*Code civil*), ki ni poznal omejitev pri razpolaganju s kmečko zemljo. Liberalna družba je namreč zahtevala enakost pred zakonom in tudi enakost otrok pri delitvi premoženja staršev. Medtem ko je dotlej kmetijo dedoval najstarejši potomec, se je odslej po smrti staršev delila med vse dediče enako. Razglašena deljivost kmečke posesti je v Ilirskih deželah ostala v veljavi tudi po odhodu Francozov.

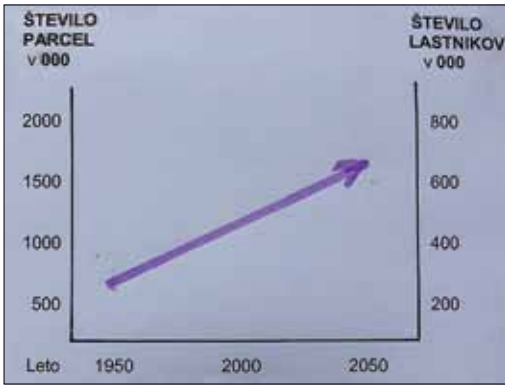
2.3 Služnostna odveza

Po rimskem pravu so bila zemljišča, ki niso pripadala nobenemu fevdalnemu gospodu ali hubi, nikogaršnja last (*res nullius*) in so postala last vladarja, podložniki pa so v njih ohranili pravico uporabe. Služnosti na gozdovih so zadnji ostanek skupnega lastništva gozdov in gmajn. Večinoma so nastala na slabših neobdelanih zemljiščih. Prvi poskusi urejanja služnosti na Kranjskem so potekali na škofjeloškem gospostvu, kjer so podložnikom dodelili manjše dele gozda v zameno za prejšnje servitutne pravice (Perko, 2002). Podobni neuspešni poskusi so potekali tudi drugje.

Revolucionarno leto 1848 je mejnik, ki je do temeljev zamajal zaostalo fevdalno državo in med drugim sprožil urejanje služnostnih pravic v gozdovih. Podložniki so v strahu, da bodo izigrani in bodo ostali brez gozdov, marsikje pretirano posegali vanje in jih divje pustošili. V snežniški in planinski gosposčini so kmetje dobesedno ropali gozdove in s prodajo lesa v Trst in druge obmorske kraje zaslužili toliko, da so popolnoma opustili domače kmetovanje. Patent iz leta 1853 je določal, da se mora zemljiška gosposka rešiti servitutov z odkupom kmetijskih zemljišč, gozdove pa so morali fevdalni lastniki odkupiti od servitutnih upravičencev ali jim odstopiti del gozdov. Večina podložnikov je zahtevala gozdove, le malokateri je vzel denar. Pri prevedbi servitutnih pravic so se gozdni veleposestniki krčevito upirali odstopu gozdov. Kljub temu je bila po končani odvezi pred letom 1900 množica kmetov, ki so postali lastniki 80 % slovenskih gozdov. Razdeljevanje je potekalo brez pravega premisleka, v škodo kmetov, in je nerazumno povečevalo razdrobljenost. V k.o. Podkraj so 554 ha gozdov razdelili med 53 upravičencev. Vsaka kmetija je prejela 10 ha, vendar ne skupaj, ker so 554 ha razdelili na deset delov in od tega vsak del na 53 delov. Celotna površina je bila razdeljena na 530 parcel po en hektar (Perko, 2002). Z individualizacijo oziroma dodeljevanjem gozdov posameznim hubam pa se je v 19. stoletju povečalo tudi število parcel (Britovšek, 1964).

Leta 1868 so jožefinske reforme odpravile omejitve pri dedovanju tudi v vseh preostalih avstrijskih deželah (Štajerska). S temi spremembami je rimsko pravo nadomestilo dotedanje slovansko oziroma germansko pravo. Nova zakonodaja ni povzročila samo zmanjševanja kmetijske pridelave, vedno večje siromašenje kmetov, zadolževanje, vdajanje alkoholu, temveč tudi čezmerno izkoriščanje gozdov. Gozdne posesti so, razen z dedovanjem, drobili tudi zaradi prezadolženosti, ko so se posestniki s prodajo dela svojih gozdov skušali rešiti dolgov. Kmečki dolgovi, nastali zaradi neprestano rastočih davkov in odškodnine za zemljiško odvezo, so otežili preživetje vedno večjemu številu majhnih kmetij. Že pred prvo svetovno vojno je število malih kmetij prevladovalo nad številom srednjih in velikih.

O slabostih drobljenja kmetij so razpravljali leta 1861, ko je bilo v Ljubljani osnovano Juridično

Graf 1: Če obstoječe trende povečevanja števila parcel in njihovih lastnikov linearno ekstrapoliramo v prihodnost, se razkriva katastrofalno siromašenje naravnih virov.

društvo, ki je združevalo več kot sto pravnikov. V razkosanih kmetijah so uvideli razlog naza-dovanja kmetijstva in obubožanja kmetov. Proti drobljenju zemljišč se je izrekla Kranjska kme-tijska družba in tudi železarji so opozarjali na škodljive posledice delitve gozdov (Janša-Zorn, 2001). Toda v času nastajajočega kapitalizma, modernizacije in demokratizacije Avstrijskega cesarstva je na našem ozemlju prevladala **konser-vativna kmečka stranka, ki je pod klerikalnim vplivom povečevala male kmetije**, čeprav je bilo dokazano, da sta razdrobljenost gozdnih in kmetijskih zemljišč glavna krivca za revščino in zaostalost kmetijstva.

Leta 1884 so se najvidnejši slovenski politiki v Ljubljani posvetovali o škodljivem drobljenju kmetij. Drobitev je dosegla tolikšen obseg, da je država leta 1889 morala sprejeti poseben zakon, ki je omejeval delitev srednje velikih posesti; za majhne kmetije je bilo vse to že prepozno. Podrobnosti o tem so bile prepuščene deželnim zakonodajam, kar pa so uredili samo na Koroškem (Janša-Zorn, 2001). Zemljo so zelo drobili tudi v Prekmurju, kjer so kmetije delili že od leta 1700 naprej po ogrskem pravu, ki je sledilo načelom rimskega prava.

Zdravnik in politik J. Vošnjak je leta 1884 med drugim predlagal rešitev, ki se je sto let kasneje uresničila v obliki „zaščitenih kmetij“. To so perspektivne kmetije, ki jih Zakon o dedovanju (1976) varuje pred škodljivimi posledicami drobljenja. V stari Jugoslaviji so skušali preprečiti

drobljenje gozdov z administrativnimi ukrepi. Zakon o gozdovih (1929) je določal, da je zasebne gozdove in gozdna zemljišča mogoče deliti samo z oblastnim dovoljenjem. Po drugi svetovni vojni je bilo dedovanje dopustno, omejitve parcelacij pa so bile neučinkovite. Tudi sedaj veljavni zakon o gozdovih (1993) prepoveduje delitev parcel, manjših od 5 ha, kar pa ničesar ne rešuje, kajti drobljenje se prikrito nadaljuje z dedovanjem kot solastništvo.

Ob segregaciji je imela povprečna slovenska kmetija 5,6 hektarjev gozda. Pred drugo svetovno vojno ga je povprečno kmečko gospodarstvo posedovalo 3,8 ha, zdaj pa ima 80 % posestnikov manj kot 2,3 hektarja gozda, pa še tega ne več v enem kosu, po navadi na treh prostorsko ločenih parcelah. Leta 1900 je bilo 140.000 lastnikov gozdov, leta 1950 okoli 160 000, pretežno kmetov, sedaj jih je že več kot 461.000 in med njimi pre-vladujejo nekmetje (55 %). Leta 1955 je bilo okoli 700.000 gozdnih parcel, sedaj jih je že več kot poldrugi milijon. Mnogi sploh ne vedo, kje imajo gozdove, kaj šele, da bi poznali meje. Vedno več lastnikov je premoženjskih in jih gospodarjenje ne zanima, zato beležimo enormna odstopanja med načrtovanimi in izvršenimi deli.

3 GOZD KOT SKUPNA DOBRINA (PROPERTY RIGHTS) JE DEL SOCIALNEGA SISTEMA DRUŽBE

Po klasičnem lastninskem pojmovanju je posest (lat.: *possessio*) absolutna oblast nad neko stvarjo, od katere so drugi izključeni. Po teh nazorih je lastnina veljala za nedotakljivo in sveto. Lastnik je lahko počel s svojim imetjem, kar je hotel, lahko ga je uporabljal po lastni želji, izrabljal ali pustil popolnoma neizkoriščenega. Paziti je moral le, da drugim ni povzročal škode ali ogrožal njegove lastnine; kajti že rimsko pravo je poznalo pravilo *neminem laedere* – nikomur škodovati.

Tomaž Akvinski (1225–1274) je lastnino zemljišč opredelil kot kolektivno in univerzalno dobro, ki pripada vsem generacijam. Pri tem je izhajal iz načela „kar narava položi na skupno mizo, je namenjeno vsem bitjem in ne samo človeku ter zlasti ne samo lastniku“ (Fink, 1992).

Sv. Tomaž je tudi razlikoval pravično posest od njegove rabe. Menil je, da dobrine ne smejo biti samo od lastnika, temveč tudi od drugih, da se z njimi vzdržujejo, kolikor niso potrebni lastniku (Gosar, 1994). Tudi Juan Luis Vives (1493–1540), oče sodobne psihologije, špansko-nizozemski humanist, je prvi zahteval, da je „*zemlja last celotnega človeštva in da je zato vsak, ki si prilasti kak njen del, dolžan zagotoviti preživetje vsem nelastnikom*“. Prosvetljeni filozof in pisatelj J. J. Rousseau (1993), ki je v 18. stoletju vplival na francosko revolucijo in sodobno evropsko politiko, je o izvoru lastnine zapisal: „*Prvi, ki je ogradil neko zemljišče in izrekel usodne besede `to je moje` ter je naletel na dovolj neumne ljudi, ki so mu to verjeli, je bil ustanovitelj civilizirane družbe. Če bi mu pametni ljudje izruvali količke in zasuli jarke ter ga opozorili, da **plodovi pripadajo vsem, zemlja pa nikomur**, bi narodom prihranili zločine, umore, vojne, siromaštvo in druge grozovitosti.*“ Pojav zasebne lastnine je bila nesreča, ker je ljudi razdelila na bogate in revne.

Kasneje je Rousseau (2001) omilil svoja radikalna stališča in v družbeni pogodbi predlagal, naj bi bila država gospodar vseh javnih dobrin, lastniki pa bi jih samo varovali. Spoznal je, da vsaka družba temelji na zasebni lastnini, zato si je prizadeval za zmanjševanje prevelikih razlik v imetju. Od francoske revolucije naprej ljudje prepoznavamo enakopravnost in osebno svobodo za temeljni vrednoti. Vendar si obe vrednoti nasprotujeta, kajti enakopravnost lahko zagotovimo le s kratenjem svoboščin premožnejših. Če pa hočemo vsakomur zagotoviti, da počne s svojo lastnino, kar ga je volja, moramo pozabiti na enakopravnost. Za ljudi z liberalnimi nazori je svoboda posameznika nekaj najsvetejšega, za socialiste pa je neenakopravnost najhujše svetoskrunstvo človeštva. Nasprotij med „*egalite in liberte*“ doslej še ni rešila nobena družbena ureditev, tudi najbolj demokratična ne. Zato še vnaprej ostaja nedorečeno, koliko ekonomske svobode bi morali žrtvovati zavoljo večje enakosti oziroma kako omejiti osebno svobodo in povečati moč skupnosti, v kateri živimo?

Liberalni kapitalizem pojmuje lastnino po rimskem pravu, t. j. z izključevanjem tretjih oseb. V prvem avstro-ogrskem zakonu o goz-

dovih (1852) je bilo celo prepovedano hoditi po gozdovih zunaj javnih poti, nabirati gozdne sadeže, plodove, semena, jagode, gobe in gozdna zelišča. Tudi prvi jugoslovanski zakon (1929) je smiselno povzel ta določila, čeprav se je že po prvi svetovni vojni uveljavilo spoznanje, da so z lastnino povezane tudi dolžnosti. Tako je bilo v vidovdanski ustavi (člen 36) zapisano, da „izvirajo iz lastnine tudi obveznosti“. Toda Zakon o gozdovih kraljevine Jugoslavije ni prepoznal socialnih vlog gozdov in je med gozdne prekrške uvrščal nabiranje semen, grabljenje listja, mahov ipd., brez ustreznega dovoljenja. Na našem ozemlju so se razlike v posesti gozdov zmanjšale samo v času socializma (1945–1990), obljubljena agrarna reforma v Kraljevini SHS se je namreč po balkansko izjalovila.

Sodobna evropska pravna misel je zavrnila tradicionalno pojmovanje lastnine gozdov. Lastnina ima namreč vrsto socialnih in ekoloških funkcij, npr.: čisti zrak in voda, zdrava zemlja, mir, varstvo narave, rekreacija, izobraževanje, raziskovanje ipd. Sodobno lastništvo je v bistvu večlastništvo, deljeno je med lastnike in družbo. V okviru zakonskih omejitev lastnik razpolaga samo z lesom, medtem ko vse druge dobrine in storitve lahko uživajo tudi nelastniki.

Zaradi posebne bioekološko-tehnične in ekonomske narave gozdne proizvodnje so gozdovi opredeljeni kot obnovljivo **naravno bogastvo** in kot najobsežnejša **javna dobrina**. Javno dobro so koristi, ki so namenjene vsem in zagotovljene brez plačila (okolje, zrak, voda, narava, rekreacija). Člen 67 naše Ustave določa tako uživanje lastnine, da sta poleg gospodarske funkcije zagotovljeni tudi socialna in ekološka. To pomeni, da ni dopustno ravnanje zgolj z vidika dobička, temveč je treba upoštevati skupne interese, kar je še zlasti pomembno za varovanje narave in okolja. V zadnjih letih se širom sveta povečuje nevarnost prikrite privatizacije pitnih vod, po katerih stegujejo kremplje pohlepni mednarodni konzorciji (švicarski Nestlé). Če jim bodo te namere uspele, smo zelo blizu davku na izdihani CO₂. Liberalni kapitalizem je nevarno gojišče sebičnih in nevoščljivih posameznikov, ki vedno glasneje zanikajo civilizacijske pridobitve 20. stoletja.

4 ŠKODA ZARADI DROBLJENJA ZEMLJIŠČ

Za gospodarjenje z gozdovi sta tako kot za kmetijstvo odločilnega pomena velikost in razdrobljenost posesti. S temi vprašanji se strokovnjaki poglobljeno ukvarjajo že od sredine 19. stoletja. Dr. Hlubek, ki je že leta 1853 nasprotoval delitvi posesti, je med drugim zapisal: „*Kein Vogel zerstört sein eigenes Nest, keine Bauernfamilie zertrümmert ihren Besitz*“ (Nobena ptica ne razdira svojega gnezda, nobena kmečka družina ne drobi svoje posesti). Leta 1860 je tudi zapisal, da je zaradi razdrobljenosti gozdov v mariborskem okraju brezupno pričakovati izboljšanje stanja gozdov, ker ne morejo zadostiti domačim potrebam. Izjema so le gozdovi na Pohorju in v manjši meri gozdovi Boča in Maclja na meji s Hrvaško. Tudi deželni stanovi so že zgodaj spoznali škodljivost razdeljevanja kmetij (Mal, 1928).

V ekonomski teoriji je atomizacija zemljišč, zlasti gozdnih, eden najneugodnejših družbeno-gospodarskih fenomenov. Razlogi zanj so številni in mogovrstni ter imajo dolgo zgodovino. Ker je na svetu vse povezano z vsem, je vsaka delitev v postoru in času destruktivno poenostavljanje. Za zasebne gozdove velja nenapisani zakon: „*Z zmanjševanjem gozdne grude upada njihova kakovost in vrednost*,“ kajti mala gozdna posest ne more slediti vzdržnemu, varovalnemu in strokovnemu ravnanju z gozdovi. Brez znanj, izkušenj in ustrezne opreme delo v gozdu ni samo zdravju škodljivo, temveč je tudi življenjsko nevarno. O tem pričajo številne smrtne žrtve in trajne poškodbe, ki se vsako leto dogajajo v naših gozdovih. Množica parcel po nepotrebnem z enormnimi stroški obremenjuje raznovrstne in številne javne evidence (statistične, geodetske, sodiščne, davčne, socialne, gozdarske, kmetijske idr.).

Razdrobljenost parcel, majhnost gozdnih posesti in velik delež gozdov v lasti nekmečkega prebivalstva so razlogi za slabo izkoriščanje brezplačnih naravnih virov. Samo rastline so sposobne proizvajati nove snovi, človek jih lahko samo preoblikuje in prevaža. Vir življenja je Sonce in edino fotosinteza lahko prepreči okoljsko kata-

strofo človeštva. Ruski botanik K. A. Timirjazev (1843–1920) je ugotovil: „*Vsak sončni žarek, ki ga ne ulovimo z zeleno površino polj, travnikov ali gozdov, je za vedno izgubljeno bogastvo in za tako razmetavanje bo bolj prosvetljeni potomec nekoč obsojal svojega neizobraženega prednika*.“ Nizka stopnja izkoriščenosti naravnih virov je narodnogospodarsko škodljiva, saj povečuje zao stalost in siromaši državo. **Slovenija ni bogata, saj je do vratu zadolžena (< 30 milijard), zato je nerazumno, da tako brezbrizno preziramo dobrine, ki nam jih brezplačno ponuja narava.** Nedotaknjeno naravo si lahko privoščijo na bogatem Zahodu – v ZDA, kjer se je rodil kult divjine ali deviške narave.

Na majhnih parcelah ni mogoče racionalno gospodariti in izkoriščati naravnih rastiščnih potencialov. Atomizirani gozdovi so tudi slabo prilagojeni na marketinške razmere, zato je malo upanja, da bo v bližnji prihodnosti oživila „gozdno-lesna veriga“. Drobnolastniška struktura gozdov je že v preteklosti negativno vplivala na razvoj lesne industrije. Njen razvoj se je začel z veneciankami, ob katerih so rasli manjši predelovalni obrati. Z zaboji, parketom in preprostim pohištvom pa se je razvoj končal, kajti mala gozdna posest ni ponudila nobenih možnosti razcveta večje lesne industrije. Po drugi svetovni vojni se je z zaplembami in nacionalizacijami fond družbenih gozdov povečal na 40 %, kar je dalo razvojni polet slovenski lesni industriji, ki se je tako razbohotila, da smo morali les uvažati celo iz Afrike.

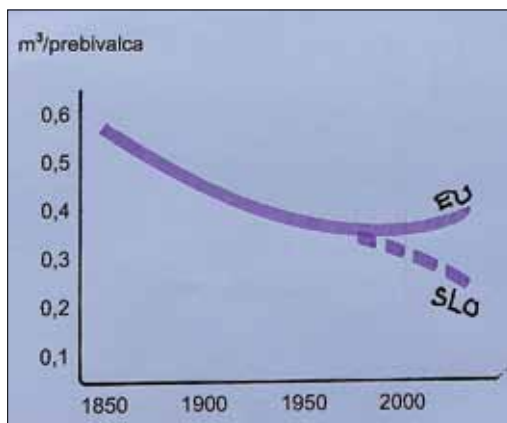
Po osamosvojitvi smo z zakonom o denacionalizaciji gozdove vrnili prvotnim lastnikom, vzporedno so z nepremišljeno privatizacijo (divjim lastninjenjem) propadla lesnoindustrijska podjetja. Ponovno imamo 80 % zasebnih gozdov, toda sedanje stanje lastniške strukture je bolj razdrobljeno in razkosano kot pred poldrugim stoletjem. Več kot polovico lastnikov je nekmetov, med njimi je vedno več ljubiteljskih lastnikov gozdov, ki od gozdov niso eksistenčno odvisni in nimajo nobenih potreb, niti želj, da bi z gozdovi gospodarili in jih komercializirali. Lastniki nimajo nobene motivacije za gospodarjenje z gozdovi. Z opuščanjem nege le-ti nazadujejo, slabša se njihovo zdravstveno stanje, zmanjšuje se njihova

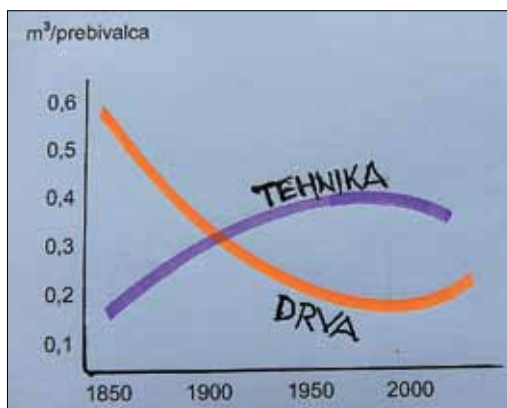
mehanska stabilnost, kakovost, zgublajo pa tudi največjo dragocenost – pestrost vrst.

Pred osamosvojitvijo je bil les cenjena surovina, namenjena pretežno industrijski predelavi in nikoli ni bila tako malovredna, da bi jo večinoma kurili. Naravi prepuščen razvoj ni gospodarjenje in tudi cilji narave niso identični s človeškimi. Drva rastejo sama, brez pomoči gozdarjev, visokovreden les pa lahko vzgojijo samo strokovnjaki. **Bolj ko se gozdovi drobijo, bolj so odtegujejo blagovni proizvodnji, kar dokazuje vedno slabša oskrba našega lesnega tržišča, ko 20 % državnih gozdov ponudi na trg 50 % lesne surovine, medtem ko enaka količina lesne mase prihaja iz zasebnih gozdov, katerih je 80 % ali štirikrat več!** Tržna pridelava je padla na raven, ki ne zagotavlja dovolj surovin niti za obstoječe, zelo okrnjene, lesnoindustrijske obrate. Želje po novih tovarnah so čista utopija, kajti v globaliziranem svetu velja zakon „ekonomije obsega“ – donosne so samo tovarne, ki predelujejo velike količine. Zato so bukovo celulozo prenehali izdelovati v Krškem, ker je bilo pol milijona m³ lesa premalo za konkurenčno proizvodnjo.

Če ne bomo ustavili katastrofalnih trendov drobljenja posestne strukture, bo postal vsak Slovenec lastnik majhne gozdne parcele in večina se bo zadovoljila z vsakoletnim deputatom drv. Prevladovali bodo malovredni „energetski gozdovi“, v katerih ne bo tržnih presežkov ali pa bodo malovredni. **Poraba lesne biomase za kurjavo se povečuje iz leta v leto.** V strukturi porabljenih energentov za ogrevanje bivalnih prostorov imajo lesni viri že zdaj 60 % delež. Raba lesa v nerazumnih mejah pomeni grožnjo za okolje in zdravje ljudi. Majhna kurišča z nepopolnim izgorevanjem, mokrimi drvami ali slabimi kurilnimi napravami so nevarni onesnaževalci ozračja. Zaradi izpuhov rakotvornega črnega ogljika ali delcev PM10 (manjši od 10 mikronov) **lesna biomasa izgublja vse glorificirane prednosti obnovljivega goriva.** Slovenija je po delcih PM10 – na prebivalca in na površino – med najbolj onesnaženimi državami EU, zaradi česar smo že v postopku uradnega opominjanja in če stanja ne bomo popravili nam grozi kazen 38.000 evrov na dan (Delo, 2015). Smo tudi v samem vrhu svetovne lestvice o pojavljanju rakavih obolenj. Zaradi zdravstvenih groženj je v Parizu prepovedano kurjenje

Graf 2: Gozdarstvo in lesna industrija sta v Evropi med pomembnejšimi gospodarskimi panogami, njun pomen pa se še povečuje, le pri nas anahronistično nazadujeta obe panogi. V prvih desetletjih 19. stoletja so približno 85 % posekanega lesa porabilo za kurjavo in le 15 % za bolj kakovostne izdelke. Sedanji trendi kažejo, da se bo zgodovina ponovila.

Graf 3: V svetu se večja poraba lesa, pri nas se zmanjšuje, zato ne moremo slediti sodobnemu razvoju lesnoindustrijskih obratov, ki jih je vedno manj, a so po obsegu vedno večji.

z lesom. Naravnemu razvojnemu toku prepuščeni gozdovi ne potrebujejo gozdarjev, tudi lesarjev ne bodo pogrešali, kajti kuriti z lesom so znali že naši davni predniki pred 400.000 leti. Da vedno bolj drvarimo in slabo gospodarimo, dokazuje tudi ignorantski odnos do podlubnikov; namesto da bi jih zatirali, samo neprizadeto spremljamo njihove pojedine in krivdo za povzročeno škodo prelagamo na vreme.

5 „SMALL IS BEAUTIFUL“

Namesto zaključka smo kot podnaslov uporabili misel ekonomista in slovitega gospodarstvenika E. F. Schumacherja (1993), s katero je izražal nasprotovanje gigantizmu in silovitosti industrijskega razvoja. Z njo karikiramo našo tradicionalno omalovaževanje drobljenja zemljišč in gozdov, ki postopno razgrajuje naše narodno bogastvo ter vodi v siromaštvo, ekonomsko odvisnost, izgubo svobode in samostojnosti.

Ko so z zakonom o uravnavi služnosti kmetije postali lastniki kmetij in gozdov, so prevladovale srednje velike kmetije. To so bili zaokroženi obrati, ki jih je primitivno, z ročnim delom, obdelovala povprečna družina in na njej pridelala vse, kar je potrebovala za dostojno življenje. Z demografsko rastjo pa se je začelo drobljenje kmetij; največja nevarnost je pretila iz zakona o dedovanju. Običaji dedovanja so različni, pestre so tudi obremenitve za prevzemnike posesti. Kmetija ali posamezne parcele se lahko realno delijo ali pa posest ostaja neokrnjena celota, prevzemnik pa mora v denarju in/ali v naravi (les za novo bivališče idr.) izplačati dediče ali jih doživljenjsko preživeti. Dedovanje je vedno oslabilo proizvodne možnosti, kar se je odrazilo v negativnem razvojnem zaostajanju. Pretirani posegi v lesno biomaso so še pospešili siromašenje lastnikov.

Poldrugo stoletje smo priče drobljenju zemljišč in nikoli nismo zmogli moči, da bi spremenili uničujoči trend. Večini slovenskih konzervativnih voditeljev je ustrezala siromašna proizvodna struktura z več kot 90 % neukega kmečkega prebivalstva. Skrajno škodljivo razkosavanje gozdov lahko zaustavimo samo z **družbeno pravičnim obdavčenjem, ki mora temeljiti na holističnih znanstvenih dognanjih fitocenološke metode in mora biti za vse izračunano po enakih merilih**. V Nemčiji so že po sredini prejšnjega stoletja sprejeli model obdavčenja, s katerim uspešno vzpodbujajo koncentracijo posesti (Cimperšek, 2013, 2014).

Dobro tisočletje smo bili Slovenci pod tujo oblastjo, ko pa smo po letu 1991 postali samostojni, se je izkazalo, da nismo sposobni upravljati svoje države. Tako hipotezo je že leta 1905 postavil češki pravni zgodovinar J. Peisker, ki je

trdil, da smo anarhičen, suženjsko orientiran narod slabičev in zato nezreli za lastno državo (Dolenc, 1935). Podobno je že pred poldrugim tisočletjem ugotavljal tudi bizantinski kronist Prokopijev, ki je družbeno organizacijo Slovanov označil za izrazito nesložno, s komaj zaznavnimi medsebojnimi povezavami in zato nesposobno za lastno državno življenje (Vilfan, 1996).

A. Trstenjak (1991) je ugotovil, da smo Slovenci zgodovinsko razklani, nevoščljivi in nepremišljeni ter zato nesposobni razumnih in gospodarnih povezav, ki bi lahko omilile slabosti drobnolastniške strukture. Iz majhnosti smo celo naredili moralno kategorijo kreposti. Tudi pronicljiva novinarka S. Obolnar je ugotovila, da smo Slovenci „**samozadovoljni v majhnosti**“. Slovenci težimo k organizaciji majhnih, preglednih socialnih skupin, ki skrbijo za svoje preživetje in se ne ozirajo na druge socialne skupine. To je namreč značilen preživetveni egoizem, ki izhaja iz domačijskega produkcijskega modela (Godina, 2014).

Slovenska velikostna struktura zasebnih posestev je v primerjavi z evropskimi globoko pod povprečjem. To so razlogi nizke produktivnosti dela in naše slabe konkurenčne sposobnosti (Jambreč, 1997). Nekonkurenčnost pesti tudi naše kmetovalce, ki ne morejo tekMOVATI z uvoženimi izdelki mleka, mesa, žit, krompirja idr., kajti povprečna slovenska kmetija obsega 3,4 ha, v EU pa več kot 14. V Evropi lastniki vlagajo v povečevanje posesti, naše pritlikave kmetije pa v številčnost in zmogljivost traktorjev. Zaradi posestne razdrobljenosti se sramotno in škodljivo zaraščajo desetstični hektarovi pašnikov in travnikov na Krasu, ki so bili kultivirani z enormnimi vložki dela, saj so iz vsakega m² otrebili, t. j. Odstranili, 500 do 1000 kg kamenja (Kladnik, 1999).

Gozdovi pokrivajo več kot 60 % narodnega ozemlja in les je naša edina surovina, ki jo imamo v izobilju, a še s to ne vemo kaj početi. Nesreča slovenskega gozdarstva je tudi v tem, da ga upravljajo kmetijci, ki svojega področja ne obvladujejo, zato je nerealno pričakovati, da bodo uveljavili tako metodo obdavčenja, ki bo spodbudila proces združevanja razdrobljenih in razparceliranih zemljišč. Tako tudi novo usta-

novljena gozdna družba ne bo izboljšala slabega stanja gozdov, saj bomo še naprej po nizkih cenah izvažali les in za drag denar kupovali izdelke iz nekoč domačega lesa.

6 VIRI

- Britovšek, M., 1964. Razkroj fevdalne agrarne strukture na Kranjskem. Ljubljana, Slovenska matica: 430 s.
- Cimperšek, M., 2013. Sodobno obdavčenje gozdov je zaostalo in krivično. *GozdV*: 434–436.
- Cimperšek, M., 2014. Z umnejšo obdavčitvijo gozdov lahko odpravimo največje gozdarske slabosti. *GozdV*: 411–413.
- Dolenc, M., 1035. Pravna zgodovina za slovensko ozemlje. Ljubljana, Akademsko založba: 559 s.
- Fink, H., 1992. Socialna filozofija. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče: 145 s.
- Godina, V., 2014. Zablode postsocializma. Ljubljana, Beletrina: 377 s.
- Gosar, A., 1994. Sodobna socialna etika. Ljubljana, Rokus: 203 s.
- Hardin, G., 1968. The Tragedy of the Commons. *Science*: 1243–1248.
- Hlubek, F. X., 1860. Ein treues Bild des Herzogthumes Steiermark. Graz, J. A. Kleineich: 478 s.
- Jambreč, P., 1997. Uvod v sociologijo. Ljubljana, DZS: 435 s.
- Janša-Zorn, O., 2001. Vprašanje razkosenosti kmetij v Slovenskih deželah v 19. stoletju s posebnim ozirom na Kranjsko. *Melikov zbornik*: 431–440.
- Kačičink-Gabirč, A., 2004. O kmečkih dolgovih nekoliko drugače. Ljubljana, Zveta zgodovinskih društev: 205 s.
- Mal, J., 1928. Zgodovina slovenskega naroda. Najnovejša doba. Celje, Mohorjeva družba: 1213 s.
- Kladnik, D. & I. Rejec Brancelj, 1999. Družbenogeografski oris. Kras – pokrajina, življenje in ljudje. Ljubljana, SAZU: 191–217.
- Kos M., 1965. Gospodarska problematika Bovškega v preteklosti. *Geografski zbornik*: 247–255.
- Obolnar, S., Uvodnik Delove priloge ONA (12. 8. 2014).
- Perko, F., 2002. Zapisano v branikah. *Gozdarsko društvo Postojna*: 272 s.
- Proudhon, P. J., 1982. Što je vlasništvo? Zagreb, Globus: 378 s.
- Rackham, O., 2003. Ancient Woodland its history, vegetation and usis in England. Colvend, Castlepoint: 584 s.
- Radkau, J. 2012. *Natur und Macht*. München. Beck: 469 s.
- Rousseau, J. J., 1993. Razprava o izvoru in temeljih neenakosti med ljudmi. Ljubljana, Beletrina: 136 s.
- Reousseau, J. J., 2001. Družbena pogodba. Ljubljana, Krtina: 171 s.
- Schlamberger, V. (ur.), 1994. Kako izboljšati posestno strukturo v Sloveniji. Bled: 126 s.
- Schumacher, E. F., 1993. Small is Beautiful. Karlsruhe, Müller: 283 s.
- Šorn, J., 1959. Trst in njegovo neposredno zaledje v prvih treh desetletjih 18. stoletja. *Kronika*: 148–160.
- Trstenjak, A., 1991. Nekaj misli o Slovencih: Slovenec: 7–74.
- Vilfan S., 1961. Pravna zgodovina Slovencev. Ljubljana, Slovenska matica: 567.
- Delo, 10. 12. 2015. Vir: Surs (APEGG). Program razvoja gozdov (Ur.l. RS 14/96).
- Wikipedia: http://en.wikipedia.org/wiki/Charter_of_the_Forest (13. 4. 2015).
- Zakon o dedovanju (Ur. l. SRS, 15/1976).